

OTREŽNENJE ĆE DOĆI PREKASNO

(Razgovor sa Slobodanom Selenićem)

•Književnik Slobodan Selenić rođen je 1933. godine u Pakracu. Odrastao je i školovao se u Beogradu. Diplomirao je engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta. Krajem pedesetih godina završio je posle diplomanske studije na univerzitetu u Bristolu.

Svoju radnu i profesionalnu karijeru Selenić je započeo 1956. godine. Radio je, prvo, u listu »Borba« — kao urednik kulturne rubrike i pozorišni kritičar. Bio je, potom, umetnički direktor »Avala-filma«. Od 1965. godine je na Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju, danas Fakultet dramskih umetnosti, na kome — kao redovni profesor — predaje dramaturgiju.

U književnosti Slobodan Selenić se objavio 1959. godine — prozama — u časopisu »Delo«. Prvu knjigu — roman Memoari Pere bogalja — objavio je 1968. godine. Sledili su, potom, romani, Prijatelj (1980), Pismo-glava (1982), Očevi i oci (1985) i Timor mortist (1989). Autor je i drama Kosančićev venac (1982), Ruženje naroda u dva dela (1987), i Knez Pavle (1991) koje su premijerno izvedene u Ateleju 212 i Jugoslovenskom dramskom pozorištu. Takođe, objavio je i knjige — Angažman u dramskoj formi (1965) i Dramski pravci XX veka (1971). Priredio je i antologije — Avangardna drama (1964) i Antologija savremene srpske drame (1971).

Selenić je vrlo angažovan i u kulturno-društvenom životu. Bio je predsednik Saveza književnika Jugoslavije, a ranije i dekan Fakulteta dramskih umetnosti selektor Sterijinog pozorja.

Za svoj književni rad Slobodan Selenić je dobio više nagrada. Pored ostalih, dobitnik je Oktobarske nagrade Beograda (1968) — za roman Memoari Pere bogalja, Ninove nagrade (1981) — za roman Prijatelj, Sterijine nagrade (1988) — za dramu Ruženje naroda u dva dela i Nagrade »Meša Selimović« (1990) — za roman »Timor mortis«, zapisano je na uvodnim stranicama knjige Oči u oči sa Selenićem, knjige razgovora koje je vodio Miloš Jevtić (Beograd, 1991).

U knjizi Oči u oči sa Selenićem, kao prekretnicu u Vašem životu, ali i u životu mnogih iz iste generacije, uzeli ste 1941. godinu. Tada ste poslednji put videli i oca. Ali, i 1948. godine je prekretnička godina. Šta je, po Vašem ubeđenju bila za Vas prekretnica? I kako ste iz toga perioda upamtili svoje roditelje?

Šestog aprila 1941. godine imao sam nešto manje od osam godina, dovoljno da zapamtim bombardovanje i ponašanje svojih roditelja, ali nedovoljno da protumačim dramatičnu promenu u našem životu. Promenu nisam bio kadar razumeti, još manje objasniti, ali po živosti mojih uspomena, znam da me se vrlo duboko dojmila. Bio sam, ne toliko preplašen, koliko zgranut, ako se dobro sećam svog osnovnog osećanja. Preko noći (bukvalno preko noći — u subotu uveče sam zaspa u jednom, u nedelju su me detonacije bombi probudile u drugom i sasvim drukčijem životu) dogodilo se da više ništa nije bilo isto. Više nismo imali kuće, nismo imali hrane, nismo imali oca. Život je postao nesiguran, smrt i nesreća su postali izvesnost. Ne znam da li bih bio ono što sam danas, da nije bilo rata. Budite sigurni — preživela deca iz Vukovara, hrvatska i srpska jednako, neće postati ljudi kakvi bi postali da 1991. godine nisu bili deca u Vukovaru. Ja sam 41. bio dete u Beogradu.

Vaši roditelji, otac profesor hemije i majka profesor srpskohrvatskog jezika imali su u Beogradu pre rata privatnu gimnaziju »Milošević-Selenić«. Recite nam nešto više o toj gimnaziji: koliko dugo je radila, ko se u njoj školovao, itd?

Bila je to škola sa internatom i, koliko ja znam, nju su pohađali učenici koji su izgubili neku godinu školovanja. Mislim da su u ovoj školi pripremali, a na kraju pred državnom komisijom polagali razred. Detalje u vezi sa školom ne znam. Čini mi se da je otvorena 1936. ili 1937., da je primala samo učenike viših razreda gimnazije, a radila je sve do aprilskog bombardovanja. U bežaniji smo iz Beograda pošli zajedno sa većinom učenika, da bi se usput, postepeno, oni odlivali u svoja mesta stanovanja.

Kao novinar »Borbe« vredlo bi da se ponovo prisetime Vaše negativne kritike na predstavi Krležinog Areteja koja Vas je umalo stajala otkaza. Kažu da je Krleža bio vrlo ljut?!

Jeste, bio je ljut. Premijera je i u Beogradu i u Zagrebu bila na samom kraju 1959. godine. Pokojni Ljubiša Jovanović,

odličan glumac, i beskraino drag čovek, dočekivao je novu godinu sa Titom, i pričao mi je kako je tokom večere Krleža napadao »Borbu« što je objavila te »bedastoće«, a za mene je govorio »nekakav Pele-nič«. Istini za volju, tada nije bio običaj da se pišu otvoreno negativne kritike o veoma retkim, sporadičnim domaćim dramama koje su uspele da prođu sve cenzorske instance. To je još uvek bilo vreme onog socijalizma u kome je sve moralo da bude prvo u svetu, najveće u svetu, u zemlji naprednih radnika, seljaka i poštene inteligencije. Još manje je bio običaj da se negativno piše o jednom Krleži. Autoriteti su još bili božanski nedodirljivi i zaštićeni. I zato je, naravno, bilo pritisaka da me otpuste ili makar suspenduju na neko vreme kao kritičara, ali zahvaljujući tadašnjem direktoru »Borbe« Vukašinu Mićunoviću, do toga nije došlo. Međutim, drskost na kakvu sam se odvažio, uvek ima dvojake posledice. Jesu mi visile noge neko vreme, ali bilo je i mnogo onih koji su mi aplaudirali. Krležu sam nekoliko godina kasnije upoznao. Ni tom prilikom, ni prilikom više susreta koje sam sa njim imao, nikada nije pomenuo tu kritiku. Ja ga pamtim kao ljubaznog i vrlo govorljivog gospodina koji mnogo zna, i mnogo voli da pokazuje koliko zna. Bio je pozer, svakako, ali mislim da je njegova zgađenost nad ljudskom glupošću bila autentična i opsesivna. Kao i njegov granilokventni gnev na svakog ko mu se nije, i sve što mu se nije dopadalo. Bio je kolekterik.

U Vašem radu na filmu kao da je presudnu ulogu imao Mihiz. I kao da ste iz »Avala« filma pobešli u svoj scenario?

Mihiz me je nagovorio da ga zamenim na mestu umetničkog direktora »Avala«, možda zato što je mislio da ću se snaći u tom poslu, ali — ja verujem — pre svega zato što je njega mrzelo dalje to da radi. Nije to bilo ni lepo vreme ni lep posao. Ideološki pritisci su još uvek bili vrlo snažni, ideološke komisije svemoćne. Ozbiljno mislim, i govorim iz sopstvenog iskustva — mnogo je lakše, i svakako je prirodnije izložiti se pogibelji zbog svog sopstvenog dela, nego izlagati se stalno pogibelji zbog dela svih »Avalinih« autora. Radio sam na tudim scenarijima, trpeo pritiske zbog tuđih filmova, i sve više želeo da radim na svojim knjigama, i da, ako treba, stradam zbog njih. Pobegao

sam iz »Avala« čim mi se ukazala prva prilika.

Za Memoare Pere bogalja moglo bi se reći da nisu realističan roman. A Pera bogalj postaje mudar tek onda kada je izgubio noge, nedostatkom jednog popunjavanja drugo. Cena je previsoka?

Nisam sasvim siguran da Pera postaje mudar. Suviše je razočaran i ogorčen; mudrost predpostavlja mirenje sa neizmenjivim, a Pera ne pristaje. Rekao bih, ako kao autor imam pravo na reč, da Pera pokazuje vrstu duhovne izoštrenosti kakva se stiče kroz patnju. Pera nije mudar; on je patnik.

»Koliko ljudi ima u jednom čoveku, Davide?, citaj je iz Memoara Pere bogalja« (str. 142). Možemo li to isto pitanje postaviti i Vama?

Ima svašta u čoveku. Možda je Sartre u pravu kad kaže da je čovek ono što je učinio. Ali, šta ćemo sa onim što sebi nije dozvolio da učini? Mislim da je taj drugi deo, taj mutljag u njemu koji ne izranja lako na površinu, a pred oči drugih ljudi gotovo nikada — zanimljiviji za pisca. Možda smo više ljudi po onome što nismo uradili ili rekli, po onom neobelodanjenom u nama.

U romanu Prijatelj Vladan napominje da se rukopis ne sme štampati, a na kraju romana vidimo da ga je Istref Veri bacio u kantu. Ili se predomislio? Kada pisac Selenić odlučuje da je rukopis završen i da se može objaviti, a kada to zavisi od drugih?

Kada poverujem da je rukopis završen, dajem ga dvojici-trojici prijatelja na čitanje. Njihovi utisci mi pomažu da svet i ljude koje sam napravio i koji su mi preterano bliski, vidim kao nezavisne, »otudene« junake, situacije, forme. Tada obično pravim konačnu verziju, koja ne mora nužno da uvaži konkretne sugestije čitača, ali uvek posredno ili neposredno, u manjoj ili većoj meri, koriguje moje viđenje sopstvenog teksta. Ja sam, a i mnogi drugi, slep za slovne i druge greške u onome što sam sam napisao. Možda sa tom vrstom mog slepila može da se uporedi način na koji čitam svoje štivo pre nego što sam ga video i nečijim tuđim očima. Tako nekako.

Lik majke Velinke iz Prijatelja veoma je uspešan, čak, po mome čitalačkom iskustvu, antologijski. U tom odnosu majka—sin kao da ima nečeg »uvrnutog«. Može li se odatle krenuti u tumačenju lika Vladana, njegove bolne ljubavi prema Istrefu?

U svim udžbenicima ćete naći da homoseksualnim sklonostima kod muškaraca često prethodi velika vezanost za majku. Međutim, Velinku nisam pravio na osnovu te premise, već po živo zapamćenom odnosu jednog mog druga iz detinjstva i njegove majke. Zapamtio sam taj odnos kao nešto bolesno i tamno. Deca su mu se podsmevala, a ja sam se u tim prilikama zbog nečeg osećao nelagodno. Uzgred budi rečeno — taj dečak nije postao homoseksualac.

Šta još dodati na nekoliko uzvika Vladana: »Porodice, mrzim vas više nego Andre Žid!« (Priatelj, 152, 162)?

Pa, možda — da je to vapaj jednog izopštenika.

Na jednom mestu u Prijateljima (str. 298) spomenuli ste »Pelivanski megdan« koji su imali Vladan (Srbin) i Istref (Albanac). O kakvom je megdanu reč?

Ja se, možda neskomromno, nadam da je iz romana jasno koju vrstu borbe međusobno vode ove dve, u svemu tako različite ličnosti i kakvi su ishodi te borbe bili mogući.

Pismo-glava je naš prvi roman o golom otoku koji dugo nije mogao da bude objavljen. Kao što je poznato, Vi ste ga završili i predali »Prosveti« još 1971. godine a izašao je tek 1981. godine. Šta je Vama značio taj međuprostor, i kako ga sada, sa velike distance, vidite?

Ta dekada je vreme u kome sam ja, a i mnogi drugi ljudi, bili pod političkim pritiskom. Zabranili su mi knjigu, oduzeli mi pasos, ime mi se jedno vreme nije pojavljivalo u javnosti, došpeo sam na onu pisanu ili nepisanu listu o kojoj su urednici morali da vode računa itd. Međutim, prečutao bih bitan deo istine ako ne bih rekao da je to u isti mah i vreme u kome mi je baš zbog mojih političkih nedaća — rastao ugled među ljudima do čijeg mi je mišljenja bilo najviše stalo. Disidenstvo svakako prate mnoge neprijatne posledice, ali sve dok te ne uhapse, one u restriktivnim društvima bivaju uspešno nadoknadene poštovanjem hrabrih i uglednih. Postajući disident, postaješ deo jedne obespravljene elite.

Za Vas ideja romana zauzima bitno mesto u pisanju. »Nema dobrog romana bez dobrih ideja«, rekli ste. Vaši romani su slika beogradskog života. I kako podvlači Pavle Zorić, pored Pekića, malo je pisaca koji tako dobro daju sliku Beograda. To bi značilo da je ideja romana u bliskosti sa beogradskim životom?

Ne verujem da je radnja svih mojih romana, mahom, smeštena u Beograd zato što sam takvu odluku doneo sa nekim naročitim, unapred zamišljenim ciljem. Nisam nikada živio nigde izvan Beograda, i ne znam ni jednu drugu sredinu tako dobro. Prirodno je onda, s obzirom na vrstu proze koju ja pišem, da mi u pamet dolaze beogradani i beogradski pejzaži kada biram situacije i junake.

Timor mortis je slika Beograda u vreme rata i oslobođenja, dakle od 6. aprila 1941. do oktobra 1944. godine. Svetozar Koljević je u prikazu na tu knjigu istakao da: »Selenić ni u šta ne veruje« (»Borba«, 25. I 90.), a Petar Džadžić da svi Vaši romani dolaze u sudar sa tabuima. (»Svet« 21. II 90.)?

Tokom te tri i po godine dešava se ono što je »prezent« u romanu, ali roman pokriva i preko sto godina saradnje i sukobljavanja Srba i Hrvata. Dugo je taj sukob bio tabu tema, ali ne više u vreme kada sam pisao Timor mortis. O tabu temama pre se može govoriti u vezi sa Memoarima Pere bogalja, Pismom-glavom, možda najmanje u vezi sa Timor Mortisom zato što krajem osamdesetih, kada se ovaj ro-

man pojavio, više ništa nije bilo pod zaštitom tabua.

»Selenićevi likovi [centralni i epizodni] pripadaju različitim društvenim, etničkim i religioznim grupama. Među njima ima i prefinjenih intelektualaca, i poluobrazovanih fanatika, i jednostavnih, običnih ljudi, i čudovisnih ljudskih otpadnika«, zapisao je Pavle Zorić. (»Gradina«, 1/87, str. 63.) Koji Vam je od svih tih likova najdraži, kome najradije prilazite?

Ne znam, zaista ne znam. Nije sasvim pristojno u bilo kom smislu valorizovati sopstveno delo.

Timor mortis — ili smrtni strah, strah od smrti, roman je u kome su kritičari, pojedini, podvlačili pre svega odnos Srba u Hrvatskoj. Vi kao da ste se tome pomalo suprostavljali?

Odnos Srba i Hrvata u Hrvatskoj tokom devetnaestog i prve polovine dvadesetog veka jeste jedna od tema Timor mortisa, ali Timor mortis je pojedinačna priča, što roman u mom uverenju uvek jeste, o nekoliko pojedinaca i o njihovom zajedničkim životu u okupiranom Beogradu. Tekstualno to zauzima makar dve trećine, ako ne i tri četvrtine romanesknog prostora.

Zanimljiva su različita viđenja iz Zagreba: na Vaš davnašnji izbor za predsednika Saveza književnika Jugoslavije. (»Danas«, 11. X 1988.) do prikaza na roman Timor mortis Velimira Viskovića (»Danas«, 9. I 1990.). Jedan pun oduševljenja, drugi smrknut. Da li su se tada već upleli drugi vanliterarni oblaci?

Tada su iz tih oblaka već uveliko počeli da prašte gromovi i da biju tuča i grad. Mislim da su reakcije te vrste u Zagrebu, kao i u Beogradu, iznuđene i da spadaju u kategoriju stereotipa. Moj roman Očevi i oci sjajno je primljen u Zagrebu, i sa mnogo gundanja u Beogradu, jer slika neke zatamnjene delove beogradskog i srpskog prizora. Obrnut je slučaj bio sa Timor mortisom, iz razumljivih razloga. Ne smatram svojom krivicom to što svakom pominjanje ustaškog genocida nad Srbima mnogi zagrebački kritičari, pa, na moje čuđenje, i Visković, tumače kao optužbu da je »hrvatski narod genocidan«. Ni pod hipnozom ne bih mogao da izustim takvu glupost, i moj roman sasvim sigurno ne proglašava hrvatski narod za genocidan, pa ipak takva me je optužba stigla. Ja, naime, znam da Hrvati nisu ustaše, ali znam da su ustaše Hrvati, i da nije zdravo tu činjenicu prenebregavati. Nije zdravo pre svega sa stanovišta hrvatske istorijske higijene, isto kao što nije zdravo, pre svega sa stanovišta srpske istorijske higijene, zabašurivati istinu da su četnici klali, i da, po svemu sudeći, kolju i u ovom ratu.

U vezi sa PEN-om izjavili ste sledeće: »Ali, oporavak naših duša smrtno zaraženih međusobnom mržnjom, biće veoma bolno i dugotrajno iskušenje. A pisci, možda više od drugih profesija, imaju obaveznu da pronađu lek i sprovedu terapiju mliona obolelih.« (NIN«, 4. oktobra 1991. str. 38). To vreme je došlo, a šta se čini?

Svako čini što misli da mu valja činiti. Ja, svakako ih humanističkih razloga, ali i zarad najpragmatičnijeg srpskog interesa, vičem što glasnije mogu, da rat u Jugoslaviji treba prekinuti odmah, jer razara gradove, ubija ljude, zagađuje duše čitavih naroda, ovih i budućih pokoljenja, a ne može — po mom viđenju punom zlehude strepnje — ne može ništa drugo do da probudi nesuglasice zbog kojih je izbio. Naša nesreća, možda najveća, proizilazi iz pogrešnog verovanja voda obe, sve tri, četiri ili više zaraćenih strana — da se ovaj rat može dobiti. Otrežnjenje će doći prekasno. Kada sednu za pregovarački sto, a jednom za njega moraju sest, okruženi zgarištima i telima mrtvih mla-

dića iz svih delova zemlje, shvatiće da su pregovarati mogli i bez mađarskih kalašnjikova i bez federalnih tenkova. Ovo što se radi — jeste ludilo! I Srbija i Hrvatska i generali ponašaju se samoubilački. Uvek kada sam u životu bio nesrećan, lično, intinno nesrećan zbog opšteg stanja stvari, zbog nedoličnog rezonovanja i postupanja onih koji su monopolisali pravo da govore u ime slovenačkog, srpskog, hrvatskog naroda. Vidim naše vođe kao krvnike, i sam se, postiden, osećam saučesnikom opšteg ludila.

Predstava »Knez Pavle« doživela je zapažen uspeh u Beogradu. Povodom te predstave govorili ste i o dekadenciji i prostaštvu, zaključivši da je za naše društvo karakteristično u poslednjih pedeset godina masovno prostaštvo. Mada ste govorili o toj temi »NIN, 17. maj 1991.), a i Vaše knjige su protkane njima, recite nam nešto opširnije o tome.

Često pomišljam da u našem narodu i u našoj zemlji, možda, i nema važnijeg posla od sizifovskog suzbijanja prostote koju ja definišem kao moralnu i duhovnu zaostalost. Obrazovanost pojedinca ne mora biti u suštinskoj vezi sa njegovom duhovnom odnegovanošću. Sretao sam seljake bez škole — prekrasne ljude. Broj civilizacijski hendikepiranih čini mi se da je najveći među onima koji su jednom nogom u gradu, a drugom još uvek u selu — a takvih je kod nas najviše. Istini za volju, neke od najboljih primera duhovnog i moralnog nehata zapazio sam među našim doktorima nauka iz ekspres samoupravnog lonca, među poslanicima naše nove, demokratski izabrane skupštine, među lekarima... Prostota o kojoj govorim najlakše se prepoznaje po bahatoj netoleranciji prema drugima, defektu koji pojedinca čini i građanski, i demokratski, i urbanistički insuficijentnim. To je bitna osobina naših Rastinjaka koji su suviše naglo, bez vrednosne selekcije i bez međustanica stigli u velike aglomeracije u kojima se ne može živeti sa svojim potrebama i svojim preferitetima bez pune svesti o potrebama drugih i bez uvažavanja tuđih preferiteta.

Napomenuli ste da u Vaš i Čosićev Pavle na neki način slični. (»Borba«, 16. — 17. II 1991.). Reč je o drami »Knez Pavle«. U čemu Vi vidite sličnosti, a u čemu su razlike?

Koristili smo isti istorijski materijal i obojica tretirali osnovnu Pavlovu dilemu: 25. versus 27. mart. Inače, sasvim je različit i kao naslovni junak u mojoj drami.

Ako biste živeli u jednom gradu koji je završen i u kome nema automobila (a kako ste sami to pozeleli), šta biste u tom gradu radili, s kim biste se družili, šta biste čitali, itd?

Pitali su me za neku anketu u kakvom bih gradu želeo da živim. Pogledao sam kroz prozor i video razrovan kolovoz ispred kuće, pa sam rekao: »U jednom koji je završen«. U tom završenom gradu, družio bih se, naravno, sa istim ljudima sa kojima se i sada družim, čitao iste knjige koje i sada čitam, samo — u miru. Sto puta sam pomišljao da pobegnem iz grada, ili makar iz centra, ali nikada se nisam na to odlučio. Plaćam cenu koja se za to mora platiti.

Zanimljivo je da ste razmišljali i o sledećem: »Strahujem od bolesti, moje i meni dragih ljudi. Nazalost, što je čoveku više godina, taj strah postaje sve zasnovaniji. I ja i ljudi sa kojima sam proveo život, približili smo se na opasno malo rastojanje od starosti. A starost je bolest, ako je verovati Tomasu Manu.« (»Borba«, 30. — 31. XII 1989. — 1. — 2. I 1990.)?

A o čemu bih razmišljao sa svojih pedeset osam godina? O ljubavnim avanturama se razmišlja kada je čoveku osam-naest.

Razgovor vodila: Radmila Gikić